

К. Д. Варанько,

гал. бібліограф навук.-бібліограф. аддз.
(Нац. б-ка Беларусі),

С. В. Зыгмантовіч,

канд. пед. навук,

В. І. Саітава,

канд. пед. навук
(Бел. ун-т культуры)

ПАВЫШЭННЕ БІБЛІАГРАФІЧНАЙ КВАЛІФІКАЦЫІ БІБЛІАТЭКАРАЎ МАСАВЫХ БІБЛІАТЭК

На ўсіх этапах развіцця грамадства ўзровень работы бібліятэк, іх функцыянальная дзейнасць у першую чаргу залежаць ад узроўню падрыхтоўкі бібліятэкараў, іх прафесійнай кваліфікацыі, агульнай адукацыі, актыўнасці, творчага падыходу да сваёй справы. Ліквідаванне саюзных структур, пераўтварэнне рэспублік у незалежныя дзяржавы, новыя ўмовы гаспадарання патрабуюць ад бібліятэкараў росту прафесіяналізму, грамадзянскай і псіхалагічнай гатоўнасці да працы на карысць адраджэння

нацыянальнай культуры. Яны павінны пераўтварыць бібліятэкі ў агульнакультурныя нацыянальныя цэнтры, садзейнічаць павышэнню іх прэстыжу, асвойваць новую бібліятэчную тэхналогію.

Параўнальны аналіз звестак па цэнтральных бібліятэчных сістэмах Міністэрства культуры з 1985 па 1990 г. сведчыць аб тым, што ў бібліятэках Беларусі ідзе працэс павелічэння сярод бібліятэкараў удзельнай вагі спецыялістаў з 64,9 да 70% і стабілізацыі працэнта работнікаў, маючых невялікі стаж работы. Даволі высокім з'яўляецца адукацыйны ўзровень работнікаў цэнтральных бібліятэк, якія выконваюць функцыі метадычных цэнтраў: у ЦГБ працуюць 89,4% спецыялістаў, у ЦРБ — 90,6%. У апошнія гады назіраецца працэс стабілізацыі кадраў: змянямасць у параўнанні з 1986 г. зменшылася з 8,3 да 5,9%, хаця яна застаецца высокай у Гомельскай вобласці (9,0%), што на фоне агульнай тэндэнцыі тлумачыцца неспрыяльнымі радыёлагічнымі ўмовамі.

Нягледзячы на адзначаныя станоўчыя зрухі ў кадровай структуры бібліятэк рэспублікі і дастаткова высокі прафесійны патэнцыял бібліятэкараў, нельга не адзначыць і адмоўныя факты: амаль 30% спецыялістаў, якія працуюць у бібліятэках, не маюць спецыяльнай адукацыі (кожны трэці прыняты на працу ў 1990 г. не меў спецыяльнай адукацыі); пры агульнай стабілізацыі кадраў, што маюць невялікі стаж работы, стаж кожнага з іх не перавышае трох гадоў. Асабліваю трывогу выклікае тое, што на працягу апошніх дзесяці год склад спецыялістаў у сельскай мясцовасці застаецца амаль нязменным: з вышэйшай адукацыяй — 7,1%, з сярэдняй спецыяльнай — 46%. Такое становішча не спрыяе правядзенню радыкальных змен у рабоце сельскіх бібліятэк, якаснаму выкананню ўскладзеных на іх задач. Усё гэта сведчыць аб неабходнасці самай пільнай увагі да пытанняў падрыхтоўкі, павышэння кваліфікацыі кадраў як з боку органаў кіравання бібліятэчнай справай у рэспубліцы, так і метадычных цэнтраў, даследчыкаў.

Мэтай данага артыкула з'яўляецца разгляд пытанняў павышэння адной са складаючых прафесійнай кваліфікацыі кожнага бібліятэчнага работніка — бібліяграфічнай падрыхтоўкі ў аспекце набыцця ведаў, навыкаў і ўменняў работы з дапаможнікамі рэкамендацыйнай бібліяграфіі ва ўмовах масавай бібліятэкі.

На сучасным этапе бібліяграфічныя функцыі ўласцівы ўсім аддзелам бібліятэкі, і ад умення бібліятэкараў

выкарыстоўваць бібліяграфічныя сродкі істотна залежыць эфектыўнасць і якасць забеспячэння чытацкіх патрэб.

Масавыя бібліятэкі набылі значны вопыт у рабоце з рэкамендацыйна-бібліяграфічнымі дапаможнікамі. Вывучэннем і абагульненнем гэтай работы ў 60—80-я гг. займаліся як усесаюзныя, так і рэспубліканскія цэнтры, асобныя даследчыкі.

У 60—70-я гг. значную ўвагу выкарыстанню рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі надавалі масавыя бібліятэкі, Нацыянальная бібліятэка Беларусі і іншыя метадычныя цэнтры рэспублікі. У той час склаліся асноўныя напрамкі і тэхналогія выкарыстання рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў. Пашыраліся формы і метады падрыхтоўкі бібліятэкараў да гэтай работы [7]. Аднак з пачатку 80-х гг. назіраецца зніжэнне інтарэсу да рэкамендацыйнай бібліяграфіі. Асноўнай прычынай гэтай з'явы, на наш погляд, з'яўляецца тое, што палітызацыя рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі дасягнула таго крытычнага стану, калі паміж мэтамі рэкамендацыйнай бібліяграфіі і запатрабаваннямі масавага чытача адбыўся глыбокі разрыў. Рэкамендацыйная бібліяграфія страціла прывабнасць для многіх бібліятэкараў і чытачоў і ўспрымалася імі як сродак афіцыйнай прапаганды.

Сёння ж на старонках спецыяльнага друку ў асноўным высвятляецца пытанне аб мэтазгоднасці існавання рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў той час, калі не хапае публікацый і метадычных распрацовак аб абнаўленні гэтага віду бібліяграфічнай дзейнасці на дэмакратычнай аснове, аб выкарыстанні рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі ў рабоце бібліятэк. На практыцы ж існуе разгубленасць значнай часткі бібліятэчных работнікаў, беспадстаўнае, не падмацаванае глыбокім вывучэннем адмаўленне ад многіх апрабаваных, гадамі створаных форм і метадаў работы. Гэта датычыцца як адмовы ад уліку даведачна-бібліяграфічнай работы, выдачы бібліяграфічных дапаможнікаў, так і адмовы ад многіх форм бібліяграфічнага інфармавання, вядзення розных картатэк, у прыватнасці картатэкі рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў.

У супрацьлегласць дынамічнаму развіццю шэрагу галін вытворчай, інтэлектуальнай і іншай дзейнасці, якія імкліва ствараюць інфармацыйныя базы, у дзейнасці бібліятэк прасочваецца скарачэнне інфармацыйна-біблія-

графічных рэсурсаў, іх прапаганды і выкарыстання, што можа прывесці да паніжэння якасці работы і ўзроўню задавальнення запытаў і патрэб чытачоў. Аб гэтым сведчаць вынікі даследавання «Метадыст — бібліятэка», праведзенага Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі ў 1990 г. Асноўнай мэтай анкетавання розных катэгорый бібліятэчных работнікаў цэнтральных бібліятэк ЦБС і абласных бібліятэк было выяўленне праблем, тэм, якія патрэбна вывучыць і забяспечыць метадычна пры дапамозе буйнейшых бібліятэк рэспублікі, высвятленне адносін бібліятэкараў да розных форм метадычнай дапамогі. Разам з дырэктарамі ЦБС, метадыстамі, работнікамі функцыянальных аддзелаў на анкету адказалі 64 бібліёграфы, што складала 13% ад агульнай колькасці рэспандэнтаў [11]. Сярод вылучаных бібліёграфамі актуальных праблем, тэм былі прапановы аб перагледжанні сістэмы каталогаў у ЦБС і ў першую чаргу ў сельскіх бібліятэках. Удзельнікі анкетавання выказалі сумненне ў неабходнасці сістэматычнага каталога, а таксама правядзення дзён інфармацыі і дзён спецыяліста і адзначылі іх нізкую эфектыўнасць.

На наш погляд, значэнне рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў у рабоце масавых бібліятэк будзе няўхільна павялічвацца. Гэта звязана з агульным ростам інфарматызацыі і пазітыўнымі зменамі ў рэкамендацыйнай бібліяграфіі. У сучасных умовах інфарматызацыі грамадства ва ўсім свеце значна павялічыліся інфармацыйная функцыя бібліятэк і значэнне асабістай інфармаванасці бібліятэкараў. Разам з тым у фонды універсальных навуковых бібліятэк паступае ўсяго 13—14% ад тыражоў айчынных выданняў [5, 50], у фонды масавых бібліятэк — яшчэ менш. Забяспечыць доступ да літаратуры, што паступае ў фонды бібліятэк, можна толькі з дапамогай інфармацыйных, бібліяграфічных выданняў. У масавых бібліятэках у сувязі з арыентацыяй на забеспячэнне агульнаадукацыйных запытаў пераважнае месца ў структуры бібліяграфічных рэсурсаў разам са зводнымі каталогамі будуць займаць рэкамендацыйныя дапаможнікі. Аб гэтым сведчыць практыка работы ЦБС рэспублікі: ва ўмовах павышэння кошту бібліяграфічных дапаможнікаў і нязначнага распаўсюджвання дапаможнікаў дзяржаўнай бібліяграфіі, галіновых цэнтраў інфармацыі цэнтральныя бібліятэкі адмаўляюцца ад падпіскі на гэтыя выданні, у той жа час заказы масавых бібліятэк на рэкамендацыйныя дапаможнікі застаюцца даволі

высокія. Так, напрыклад, бюлетэнь «Новыя кнігі Беларусі» ў пачатку 1993 г. друкаваўся тыражом 5123 экз.

Для таго, каб эфектыўна працаваць з рэкамендацыйнымі бібліяграфічнымі паказальнікамі, трэба добра ўяўляць сістэму гэтых выданняў, значь асноўныя цэнтры іх падрыхтоўкі, свечасова заказваць неабходныя для бібліятэкі бібліяграфічныя дапаможнікі. Рэкамендацыйная бібліяграфічная інфармацыя, якую мэтанакіравана ствараюць універсальныя і галіновыя бібліятэкі на чале з Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі, сёння з'яўляецца адной з найбольш дасканалых бібліяграфічных сістэм. Гэта сістэма ўяўляе сабой комплекс дыферэнцаваных па зместу, функцыянальнаму прызначэнню, відавому, жанраватыпалагічнаму складу дапаможнікаў. Яе вартасць звязана з адлюстраваннем лепшай літаратуры з рэспубліканскіх дакументальных патокаў і масіваў. Шырока арыентуюць бібліятэкараў і чытачоў у новай літаратуры бібліяграфічны бюлетэнь «Новыя кнігі Беларусі» і паказальнік «Беларуская мова, літаратура, мастацтва» (раней называўся «Літаратура і мастацтва БССР»). Штомесячнік «Новыя кнігі Беларусі» інфармуе аб кнігах, артыкулах (раздзел «Навінкі беларускага друку»), рэцэнзіях (раздзел «У полі зроку рэцэнзента»). Улічваючы грамадскі інтарэс да вывучэння культуры, гісторыі, нацыянальнай самабытнасці, у раздзеле «Навінкі беларускага друку» на першае месца вылучаны падраздзел «Пра Беларусь і яе жыхароў». Пры бібліяграфаванні матэрыялу ў гэтым раздзеле шырока выкарыстоўваюцца даведачныя анатацыі, якія ўдакладняюць назвы кніг, іх чытацкае прызначэнне; анатуецца краязнаўчы матэрыял. Асобныя паметы робяцца на кнігі, не аб'яўленыя ў тэматычных планах выдавецтваў. Гэта трэба мець на ўвазе камплекатарам. Зручна і тое, што кнігі і артыкулы рэкамендуецца сумесна.

Самастойным раздзелам даецца пералік рэцэнзій з рэспубліканскай перыёдыкі і перыёдыкі Расіі на кнігі беларускіх выдавецтваў і выданні беларускіх аўтараў, якія выйшлі па-за межамі Беларусі. З дапамогай гэтага раздзела бібліятэкару лягчэй арыентавацца ў вартасцях новых выданняў, больш канкрэтна ўяўляць прыдатнасць асобных кніг для чытачоў.

Адзін з раздзелаў штомесячніка прысвечаны знамянальным і памятным датам Беларусі — «Памятныя даты». Адзначаюцца і іншыя даты, калі падзеі ці дзеячы, звязаныя з імі, пакінулі глыбокі след у гісторыі і культу-

ры беларускага народа. Да кожнай падзеі даюцца насычаная канкрэтнымі звесткамі даведка, якую можна выкарыстоўваць для гутарак з чытачамі, і спісы літаратуры для пашырэння ведаў і кола чытання. Напрыклад, з дапамогай гэтага раздзела ў апошнія часы бібліятэкары і чытачы змаглі пазнаёміцца ці паглыбіць свае веды аб такіх знакамітых дзеячах навукі і культуры, як С. І. Богуш-Сестранцэвіч, У. М. Ігнатоўскі, Р. А. Зямкевіч, В. А. Каратынскі, Б. А. Тарашкевіч, М. В. Доўнар-Запольскі, Язэп Пушча і інш.

За раздзелам «Памятныя даты» звычайна ідуць агляды літаратуры або кароткія бібліяграфічныя спісы на актуальныя тэмы. Частка іх плануецца загадзя, іншыя распрацоўваюцца аператыўна ў адказ на важнейшыя бягучыя падзеі грамадскага, эканамічнага, культурнага жыцця. Да кожнага выпуску штомесячніка складаецца дадатак—анатаваны бібліяграфічны спіс ці агляд. Структурна гэтыя матэрыялы нагадваюць паказальнікі: даюцца ўступ, уводныя тэксты, распрацоўваюцца раздзелы і больш дробныя падраздзелы, анатацыі і нават дапаможныя паказальнікі, як, напрыклад, да матэрыяла «Сімволіка Беларусі» (1991. № 4). Кожны дадатак можна пераплесці асобна і выкарыстоўваць яго як самастойны рэкамендацыйны бібліяграфічны дапаможнік.

У бюлетэні рэгулярна змяшчаецца рэкамендацыйная бібліяграфічная інфармацыя, прысвечаная прысуджэнню літаратурных прэмій. План дадаткаў, як і пералік асноўных дат беларускага календара на новы год, абавязкова друкуецца загадзя з мэтай аказаць дапамогу масавым бібліятэкам у планаванні работы. Таксама друкуецца пералік усіх бібліяграфічных матэрыялаў за год. У № 12 бюлетэня змешчаны дапаможныя паказальнікі да раздзела «Навінкі беларускага друку». Гэтыя звесткі карысна ўжываць у бібліяграфічным пошуку.

Веданне асаблівасцей структуры бюлетэня, методыкі яго складання дазваляе бібліятэкарам выкарыстоўваць яго пры планаванні работы, у дакамплектаванні фондаў бібліятэкі, арганізацыі выстаў, тэматычных праглядаў, падрыхтоўцы аглядаў, гутарак, ажыццяўленні даведчана-бібліяграфічнага абслугоўвання і г. д. Так, Маладзечанская ГЦБС з дапамогай бібліяграфічных матэрыялаў бюлетэня арганізавала ў 1990 г. шэраг кніжных выстаў: «Францыск, Скарынін сын з Полацка», «Час і герой», «Права называцца народным», «Чарнобыль — наш боль і сумленне», «Забытыя імёны, вернутыя кнігі», «Грамад-

ска-палітычныя арганізацыі і рухі», «Што пакінем у спадчыну». У Валожынскай ЦБС работнікі знаёмяцца з бюлетэнем, выкарыстоўваюць яго ў рабоце з чытачамі, выяўляюць наяўнасць у фондзе літаратуры, рэкамендаванай у дадатках. Пры дапамозе бюлетэня бібліятэкі праводзілі агляды літаратуры: «500 год Ф. Скарыны» (Руднянская СБ), «Жыць, не старэючы: Парады народнай медыцыны» (Азернаўская і Лучская бібліятэкі), «Паэтычныя творы пра родную мову» (Лучская і іншыя бібліятэкі Чэрвенскай ЦБС).

На наш погляд, патэнцыяльныя магчымасці выкарыстання бюлетэня «Новыя кнігі Беларусі» ў масавых бібліятэках настолькі значныя, што сёння проста неабходна, каб гэты дапаможнік быў у даведачна-бібліяграфічным фондзе кожнай бібліятэкі.

Анатаваны паказальнік «Беларуская мова, літаратура, мастацтва» шырока адлюстроўвае выданні і публікацыі мастацкіх твораў і літаратуры па відах мастацтва, літаратуразнаўчых і мастацтвазнаўчых работ. Яго структура падпарадкавана раскрыццю мастацкай культуры па відах, жанрах, чытацкаму і мэтаваму прызначэнню. Дапаможныя паказальнікі (тэматычны, імяны, геаграфічны, паказальнік аўтараў і назваў мастацкіх твораў) ствараюць умовы для многааспектнага бібліяграфічнага пошуку. Важна і тое, што большасць адлюстраванай у паказальніку літаратуры маецца ў масавых бібліятэках. Так, у сярэднім да 70% літаратуры, уключанай у паказальнік «Літаратура і мастацтва БССР» у 1987 г., знаходзілася ў фондах масавых бібліятэк. Але не ўсе яшчэ бібліятэкі ўсвядомілі каштоўнасць гэтага паказальніка, напрыклад, згодна з заказам на гэты паказальнік, за другое паўгоддзе 1986 г. яго атрымала толькі кожная 11-я бібліятэка. Па Віцебскай вобласці на 1024 бібліятэкі было заказана 135 экз. данага дапаможніка, Гомельскай на 980 бібліятэк — 53 экз., Гродзенскай на 890 бібліятэк — 135 экз., Мінскай на 1110 бібліятэк — 68 экз., па Магілёўскай вобласці на 765 бібліятэк — 123 экз.

Такое становішча сур'ёзна абмяжоўвае многіх бібліятэкараў у ведах аб развіцці асноўных галін нацыянальнай культуры, пазбаўляе іх магчымасці выкарыстоўваць цэлую сістэму бібліяграфічнага пошуку, закладзеную ў структуру паказальніка.

У рэтраспектыўнай рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі пераважаюць тэматычныя, персанальныя дапаможнікі. Па шырыні і паўнаце адлюстравання

дакументальнага масіву вылучаецца пяцігоднік «Дзіцячая літаратура Беларусі». У апошнія гады Нацыянальная бібліятэка падрыхтавала шэраг цікавых па тэматыцы, метадычна дасканалых дапаможнікаў, такіх як «Беларускія пісьменнікі-лаўрэаты», «Гарады Беларусі», «Беларуская казка» і інш. Зараз навукова-бібліяграфічны аддзел працуе над універсальным рэтраспектыўным паказальнікам «Што чытаць пра Беларусь». Кожны такі дапаможнік ствараецца на аснове глыбокага якаснага аналізу дакументальнага масіву, выяўлення і адлюстравання разнастайных сувязей аб'екта бібліяграфавання, індывідуальнай бібліяграфічнай характарыстыкі важнейшых дакументаў, увядзення багатай фактаграфічнай інфармацыі, нярэдка з цяжкадаступных для масавых бібліятэк крыніц, забеспячэння сістэмы бібліяграфічнага пошуку з улікам тыповых патрэб чытачоў і спецыфікі аб'екта бібліяграфавання.

Рэтраспектыўныя краязнаўчыя дапаможнікі ствараюць таксама і абласныя бібліятэкі. Абгрунтоўваючы неабходнасць гэтых выданняў практычна ў даведачна-бібліяграфічных фондах кожнай ЦБС*, трэба звярнуць увагу бібліятэкараў на тыя значныя якасныя змены, якія адбыліся ў апошнія гады ў метадыцы рэкамендацыйнага бібліяграфавання. Пад уздзеяннем пазітыўных з'яў грамадскага жыцця ў рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі пераадолена накіраванасць на забеспячэнне палітычнага курсу ўладных структур, адноўлена культурна-асветная сутнасць гэтага віду інфармацыі. Сёння функцыянальна-рэкамендацыйная бібліяграфічная інфармацыя накіравана на адлюстраванне лепшай літаратуры з рэспубліканскіх дакументальных патокаў і масіваў, літаратуры на беларускай мове і мовах вялікіх этнічных груп, якія жывуць на Беларусі, твораў, выданных па-за яе межамі і змястоўна звязаных з рэспублікай. Тым самым яна садзейнічае выкананню адной з галоўных функцый бібліятэк — далучэнню чытачоў да багаццяў нацыянальнай культуры. Складальнікі рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў кіруюцца прынцыпамі гуманізму і плюралізму пры вызначэнні тэматыкі дапаможнікаў, у адборы літаратуры. Пашыраецца ўключэнне фактаграфічнай інфармацыі з цяжкадаступных, але ці-

* Дэталёвая характарыстыка магчымасцей выкарыстання паказальнікаў у даведачна-бібліяграфічным абслугоўванні разгледжана ў асобным артыкуле [7].

кавых для масавага чытача дакументаў (перш за ўсё выдадзеных на замежных мовах, у прыватнасці польскай, літоўскай, а таксама твораў аўтараў, якія даўно не перавыдаваліся, і г. д.). Таму метадычным цэнтрам, кіраўнікам бібліятэк належыць ажыццявіць мерапрыемствы, з дапамогай якіх працаўнікі бібліятэк, асабліва маладзё без спецыяльнай адукацыі, змогуць авалодаць веданнем сістэмы беларускай рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі, тэхналогіяй яе выкарыстання.

Сведчаннем неабходнасці рэкамендацыйнай бібліяграфіі для масавых бібліятэк з'яўляецца тое, што ўвогуле бібліятэкі нядрэнна ўкамплектаваны выданнямі, якія адлюстроўваюцца ў рэспубліканскіх рэкамендацыйных дапаможніках. Так, па матэрыялах даследавання Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, праведзенага ў 1990 г. у 8 ЦБС розных абласцей рэспублікі, наяўнасць літаратуры, адлюстраванай у дадатках да «Новых кніг Беларусі», у асобных бібліятэках дасягала 87% (Маладзечанская ЦБС), у большасці выпадкаў наяўнасць літаратуры складае прыкладна 60%.

Бібліятэчная практыка сёння, на жаль, нярэдка сведчыць аб адсутнасці належнай увагі да выкарыстання бібліяграфічных рэсурсаў. Напрыклад, у час комплекснага вывучэння работы Буда-Кашалёўскай ЦБС адзначалася нездавальняючае выкарыстоўванне бібліяграфічных дапаможнікаў, няздольнасць бібліятэкараў працаваць з імі і параіць іх чытачам [15]. Нерацыянальнае размяшчэнне бібліяграфічнага фонду, яго аддаленасць ад чытачоў і ў рэшце рэшт нязначнае яго выкарыстанне характэрны для Асіповіцкай ЦБС [16]. У чытальнай зале Валожынскай ЦБС у даведачна-бібліяграфічным фондзе (ДБФ) адсутнічалі рэтраспектыўныя паказальнікі навукова-дапаможнага і рэкамендацыйнага характару, галіновыя даведнікі [13]. Мала ўвагі ўдзялялі прапагандзе бібліяграфічных і даведачных выданняў, выкарыстанню іх у рабоце бібліятэкары філіялаў Валожынскай ЦБС [13]. Практычна ў бібліятэках не праводзіліся такія эфектыўныя і апрабаваныя ў бібліятэках Расіі формы, як дні дапаможнікаў, дні скразнога ўліку запытаў на літаратуру [4]. Чытачы рэдка звяртаюцца да бібліяграфічных дапаможнікаў. Так, па звестках «Экспрэс-анкеты», распаўсюджанай сярод чытачоў сямі РЦБС (Баранавіцкай, Валожынскай, Зэльвенскай і інш.) у час комплекснага вывучэння іх работы, выяўлена, што толькі ад 7 да 20% чытачоў самастойна звяртаюцца да ДБФ і каля 20% біблія-

графічных даведак бібліятэкары выконваюць з выкарыстаннем ДБА [1, 21]. Пры вывучэнні работы Валожынскай ЦБС высветлена, што многія запыты чытачоў не маюць бібліяграфічнага забеспячэння ў каталогах і картатэках, але бібліятэкары не спяшаюцца звярнуцца да паказальнікаў як для задавальнення такіх запытаў, так і для актуалізацыі зместу каталогаў і картатэк. Увогуле абарачэнне ДБФ у бібліятэках рэспублікі складае ад 0,2 (Старадарожская ЦБС) да 0,5 (Клецкая ЦБС), у той час як абарачэнне кніжнага фонду ў масавых бібліятэках у сярэднім 1,0 (даня за 1990 г.).

Важнейшымі ўмовамі якаснага змянення рэкамендацыйна-бібліяграфічнай работы бібліятэк з'яўляюцца павышэнне ўзроўню бібліяграфічнай падрыхтоўкі бібліятэкараў, асэнсаванне імі неабходнасці выкарыстання рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў дзеля змен у развіцці рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі, магчымасцей яе выкарыстання і, нарэшце, набыццё пэўных навыкаў, ажыццяўленне розных напрамкаў бібліятэчнай дзейнасці і іх прапаганды сярод чытачоў.

У рэспубліцы склалася сістэма павышэння кваліфікацыі бібліятэчных работнікаў. Сярод яе форм шырока распаўсюджаны такія традыцыйныя формы, як вытворчае навучанне ў аддзелах, практыкумы, семінары, стажыроўкі, кансультацыі на месцах, школы перадавога вопыту. Укараняюцца і новыя формы работы, у тым ліку актыўныя формы навучання: школы кіраўнікоў структурных падраздзяленняў і падрыхтоўкі рэзерву, маладога бібліятэкара, дыскусійныя клубы, дзелавыя гульні і «круглыя сталы», рашэнне сітуацыйных задач, абмен вопытам, паказальныя мерапрыемствы і г. д.

Вялікую ўвагу ў бібліятэках надаюць рабоце з маладымі спецыялістамі. Амаль паўсюдна для іх арганізуюцца практыкумы, праводзяцца ўрокі прафесійнага майстэрства (Асіповіцкая, Пружанская ЦБС), конкурсы маладога бібліятэкара па розных напрамках бібліятэчнай работы (Кобрынская ЦБС). Цікава арганізавана вучоба ў двухгадовай школе маладога бібліятэкара Клецкай ЦБС, дзе займаюцца бібліятэкары без спецыяльнай адукацыі. Заняткі праводзяцца два разы ў год на базе школ перадавога вопыту. На іх выносяць пытанні навучання новым формам работы, авалодання актыўнымі метадамі і прыёмамі папулярызацыі кнігі і інфармавання чытачоў, праводзяцца паказальныя мерапрыемствы, арганізуюцца конкурсы на лепшы агляд, кніжную выставу, даюцца да-

машнія заданні з іх далейшай праверкай і абмеркаваннем. У Брэсцкай вобласці навучанне ў школах маладога бібліятэкара завяршаецца гутаркай ці залікам. Так, напрыклад, у Івацэвіцкай ЦБС практыкуецца заліковая сістэма па курсах беларускай і замежнай літаратур.

Сярод тэм навучання маладых спецыялістаў ёсць і бібліяграфічныя, часцей за ўсё звязаныя з пытаннямі арганізацыі, вядзення і прапаганды каталогаў і картатэк. Гэта тэма самая распаўсюджаная не толькі для навучання маладых бібліятэкараў, але і іншых катэгорый бібліятэчных кадраў. Па ёй праводзіліся ў 1990 г. семінары-практыкумы ў Слуцкай, Клецкай, Старадарожскай, Стаўбцоўскай ЦБ. У Барысаўскай ЦБ стала традыцыяй правядзенне бібліёграфам для прынятых на работу ў бібліятэку кансультацый па тэмах «Сістэма каталогаў і картатэк у сельскай бібліятэцы і іх прапаганда» і «Рэкамендацыйная бібліяграфія — твой памочнік у выбары кніг». Такі комплексны падыход да прапаганды бібліяграфічных сродкаў работы ў масавай бібліятэцы заслугоўвае далейшага развіцця.

Значна радзей у арганізаваных формах павышэння кваліфікацыі бібліятэкараў разглядаюцца пытанні аб ролі рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў у бібліятэчным абслугоўванні, у арганізацыі бібліяграфічнага інфармавання і даведачна-бібліяграфічнай работы, аб выкарыстанні бібліяграфічных дапаможнікаў у прапагандзе беларускай літаратуры, у краязнаўчай рабоце, аб эфектыўнасці выкарыстання рэкамендацыйных дапаможнікаў. Хаця асобныя бібліятэкі не пакідаюць без увагі і гэтыя тэмы. Так, напрыклад, Барысаўская ЦБ на базе Лошніцкай сельскай бібліятэкі правяла семінар «Арганізацыя бібліятэчнага абслугоўвання і выкарыстанне дапаможнікаў рэкамендацыйнай бібліяграфіі», Клецкая, Стаўбцоўская ЦБ праводзілі дзелавыя гульні «Індывідуальная работа з чытачамі і задавальненне іх запытаў». У Дубаўскай сельскай бібліятэцы адбыўся раённы семінар «Каэфіцыент карыснага дзеяння рэкамендацыйнай бібліяграфіі», у праграму якога было ўключана пытанне «Роля рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў рабоце бібліятэкі» (аб выкарыстанні бюлетэня «Новыя кнігі Беларусі»). У час семінара праводзіўся паказальны дзень бібліяграфіі, расказвалася аб методыцы выкарыстання рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў пры падрыхтоўцы гэтага мерапрыемства.

Разам з тым у рэспубліцы маецца значная колькасць

бібліятэк, якія праводзяць мерапрыемствы, выкарыстоўваюць розныя формы павышэння кваліфікацыі бібліятэкараў, аднак пытаннем бібліяграфічнай работы, выкарыстанню рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі ўвагі не ўдзяляюць (Мядзельская, Слоніўская, Смалявіцкая ЦБС і інш.).

Сведчаннем прафесіяналізму бібліятэчных работнікаў заўсёды было і будзе веданне кнігі, уменне дапамагчы чытачу ў выбары неабходнага яму ў даны момант твора, агульная інфармаванасць, здольнасць арыентавацца ў свеце кніг. І сярод усіх сучасных разважанняў аб тым, які бібліятэкар патрэбен інфарматызаванаму грамадству, нельга не згадзіцца з меркаваннем А. В. Сакалова аб тым, што бібліятэкар павінен быць у першую чаргу «інтэлігентам-кніжнікам» [8]. Балгарскія даследчыкі пераканаўча паказалі, што неінфармаванасць адмоўна ўплывае на прафесійны ўзровень бібліятэкараў, рэзка зніжае пачуццё псіхалагічнай камфортнасці [10].

Асобныя бібліятэкі рэспублікі — метадычныя цэнтры ўсвядомілі існуючае сёння супярэчанне паміж узроўнем гатоўнасці бібліятэкараў да правядзення работы з чытачамі і патрабаваннямі сённяшняга дня да якасці гэтага навучання, і з гэтай прычыны не толькі спадзяюцца на самаадукацыю бібліятэчных кадраў, але і праводзяць арганізаваныя мерапрыемствы па павышэнню «кніжнай культуры бібліятэкараў». Так, у Баранавіцкай ГЦБС штомесячна ў якасці дапаўнення да вытворчай вучобы для бібліятэчных работнікаў усёй сістэмы арганізуюцца дні інфармацыі, на якіх праводзяцца агляды новых перыядычных выданняў, кніг, што паступілі ў бібліятэку, парады па іх выкарыстанню. У ГЦБС імя Я. Купалы Мінска таксама вялікая ўвага надаецца інфармаванасці бібліятэкараў аб новых публікацыях, пашырэнню іх культурнага, літаратурнага кругагляду. Дзеля гэтага вядучыя спецыялісты бібліятэкі (загадчык бібліятэкі, загадчыкі аддзелаў) рыхтуюць агляды новай мастацкай літаратуры, літаратурных, навукова-папулярных часопісаў, надаючы асаблівую ўвагу беларускім выданням. Гэтыя агляды праводзяцца як у ЦБ, так і ў бібліятэках-філіялах.

На наш погляд, мэтазгодна было б у праграму дзён інфармацыі ўключаць і агляды бібліяграфічных дапаможнікаў, абавязкова знаёміць бібліятэкараў са зместам штомесячнага бюлетэня «Новыя кнігі Беларусі», вызначаць асноўныя напрамкі іх выкарыстання.

Аднак толькі калектыўнага знаёмства з бібліяграфічнымі дапаможнікамі недастаткова. Самастойнае азнаямленне бібліятэкара з дапаможнікам з пункту погляду выяўлення магчымасцей яго выкарыстання ў даведачна-бібліяграфічным абслугоўванні, у рабоце з чытачамі дае магчымасць канкрэтна вырашыць, як выкарыстаць дапаможнік і каму яго прапанаваць. Акрамя таго, знаёмства з анатацыямі на розныя віды выданняў дазваляе бібліятэкару больш мэтанакіравана займацца самаадукацыяй. Пажадана, каб пытанні выкарыстання бібліяграфічных дапаможнікаў і іншых бібліяграфічных сродкаў выбару літаратуры сталі неад'емнай часткай усіх заняткаў, прысвечаных камплектаванню фондаў, рабоце з чытачамі, методыцы арганізацыі і правядзення розных форм бібліятэчна-бібліяграфічнай работы.

Пры арганізацыі практыкумаў для новых супрацоўнікаў, маладых спецыялістаў вельмі важна ў праграму ўключыць пытанні не толькі па вядзенню і выкарыстанню каталогаў і картатэк, але больш увагі надаваць даведачна-бібліяграфічнаму фонду бібліятэкі, паказваць узаемазвязі ўсіх састаўных частак ДБА, перавагу інфармацыйнага і пошукавага патэнцыялу бібліяграфічных дапаможнікаў у параўнанні з каталогамі*, магчымасці і напрамкі выкарыстання дапаможнікаў. Мэтазгодна было б больш актыўна праводзіць практыкумы і для бібліятэкараў абанемента і чытальнай залы.

Вопыт паказвае, што семінарскія заняткі найбольш эфектыўныя, калі папярэдне бібліятэкары выконваюць заданні, звязаныя са штодзённай практычнай работай: вывучэнне па адзінай методыцы эфектыўнасці выкарыстання чытачамі асобных частак ДБА, у тым ліку і бібліяграфічных дапаможнікаў, раскрыццё вопыту выкарыстання бібліяграфічных дапаможнікаў у розных напрамках бібліятэчнай дзейнасці, аналіз забеспячэння актуальных (тэматычных) запатрабаванняў чытачоў канкрэтнай бібліятэкі і інш. Выкананне заданняў кожным удзельнікам семінара, параўнанне вынікаў работы дазваляць не толькі прыцягнуць увагу бібліятэкараў да пэўных праблем, але і навучыць аналізаваць іх, асэнсоўваць, павысіць узровень самой работы. Мэтазгодна прымяніць і та-

* Гэтыя пытанні разгледжаны ў артыкуле: *Саітова В. И., Яцевич Н. А.* Рекомендательные библиографические пособия по белорусской художественной литературе как средство справочно-библиографического обслуживания // Вопросы библиографоведения и библиотекведения: Межвед. сб. Мн., 1990. Вып. 11. С. 101—108.

кія формы заняткаў, як рашэнне вытворчых задач ці, напрыклад, праблемных сітуацый з выкарыстаннем бібліяграфічных рэсурсаў, разыгрыванне ролевых сітуацый, правядзенне дзелавых гульняў.

У рабоце бібліятэк—метадычных цэнтраў усё больш шырокае прымяненне знаходзіць правядзенне паказальных мерапрыемстваў, наведванне лепшых бібліятэк. Выкарыстанне дыдактычных прынцыпаў нагляднасці, узаемасувязь тэорыі з практычнымі мерапрыемствамі дазваляюць узмацніць эфект розных форм павышэння кваліфікацыі бібліятэкараў, вылучыць найбольш рацыянальныя з іх.

Метадычныя цэнтры распрацоўваюць новыя формы абучэння бібліятэкараў па прымяненню рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі. Для пачынаючых бібліятэкараў, а таксама чытачоў, на наш погляд, магчыма стварэнне бібліяграфічнага дайджэсту: кароткага, сціслага пераказу гісторыі і функцыянальнага прызначэння рэкамендацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі (груп дапаможнікаў, канкрэтных паказальнікаў).

На жаль, рэдка з'яўляюцца водгукі, рэцэнзіі на рэкамендацыйныя бібліяграфічныя паказальнікі, падрыхтаваныя спецыялістамі. Карысна было б таксама правядзенне семінараў на ўзроўні рэспубліканскіх, абласных бібліятэк з разглядам пытанняў аб напрамках выкарыстання гэтага віду паказальнікаў. Пажадана правядзенне рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі з мэтай высвятлення значэння ў сучасных умовах рэкамендацыйна-бібліяграфічных дапаможнікаў, напрамкаў удасканалення іх падрыхтоўкі, аптымізацыі сістэмы рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі ў рэспубліцы.

На канцы мінулага стагоддзя знакаміты М. Дзьюі, абгрунтоўваючы канцэпцыю бесперапыннай бібліятэчна-бібліяграфічнай адукацыі, адзначаў, што кожны бібліятэкар павінен для любога чытача парэкамендаваць лепшую літаратуру. На наш погляд, сістэматычнае павышэнне кваліфікацыі бібліятэкараў у напрамку авалодання разнастайнымі формамі выкарыстання рэкамендацыйна-бібліяграфічнай інфармацыі будзе садзейнічаць дасягненню гэтай мэты.

1. Государственные массовые библиотеки БССР в 1986—1990 гг.: Анализ работы и метод. рек. / Гос. б-ка БССР. Мн., 1991. 38 с.

2. Добрынина Н. В защиту рекомендательной библиографии // Сов. библиогр. 1990. № 5. С. 21—24.

3. Использование библиографии и пропаганда библиографических знаний в библиотеках БССР: (Из опыта работы): Сб. статей. Мн., 1963—1982.

4. *Каширина Т., Михеева О.* «Заговорить» с читателем // Библиотекарь. 1991. № 10. С. 49—50.

5. *Майстрович Т. В.* Разумнее распоряжаться справочно-библиографическими ресурсами УНБ // Сов. библиотековедение. 1991. № 4. С. 50—54.

6. *Прилищ И. А.* Потенциал методических центров Белоруссии // Сов. библиотековедение. 1991. № 4. С. 16—21.

7. *Саитова В. И.* О повышении роли рекомендательных библиографических пособий в справочно-библиографическом обслуживании, в комплектовании фондов библиотек БССР // Вопросы библиографоведения и библиотековедения: Межвед. сб. Мн., 1991. Вып. 12. С. 74—82.

8. *Соколов А. В.* Печали. Грехи и надежды библиотечной школы // Научно-технические библиотеки СССР. 1990. № 9. С. 3—10.

9. *Ханенко В. И.* Некоторые аспекты изучения использования рекомендательных библиографических пособий в библиотеках БССР (1959—1980) // Вопросы библиографоведения и библиотековедения: Межвед. сб. Мн., 1983. С. 109—116.

10. *Шопова С.* Опыт социальнопсихологически портрет на библиотекаря // Библиотекарь. 1991. № 1. С. 15—19.

11. Анализ анкет «Методист—библиотека»: Материалы отд. библиотековедения Гос. б-ки Беларуси. Мн., 1991. 7 с.

12. Архив методического отдела Минской областной библиотеки им. А. С. Пушкина: Пояснит. зап. к отчетам ЦБС за 1990—1991 гг.

13. Библиотечно-библиографические ресурсы и их использование в удовлетворении читательских запросов в Воложинской ЦБС: Справка (дек. 1989 г.). Мн., 1989. 8 с.

14. Библиотечные кадры государственных массовых и научных библиотек: Справка / Сост. Л. Король. Мн., 1991. 6 с.

15. Справка о комплексной проверке Буда-Кошелевской ЦБС. Мн., 1990. 6 с.

16. Справка о комплексной проверке Осиповичской ЦБС (13—16 дек. 1988 г.). Мн., 1988. 4 с.